فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره سوم (پیاپی ۳۷)، پاییز ۱۴۰۰
شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی X۴۷۶- ۲۵۸۸
http://serd.khu.ac.ir
صفحات ۴۰-۲۱

شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران

مجتبی قدیری‌معصوم[*]؛ استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
محمد امین خراسانی؛ استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
زهرا ترکاشوند؛ استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
شیما عمیدی؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۲/۱۹

چکیده

پیشران‌ها نیروها و روندهای مهمی هستند که نقش بازساخت آینده فضاهای زندگی را بازی می‌کنند. بر همین اساس پیشران‌ها به‌عنوان تسهیل‌کننده در دستیابی به اهداف و بهبود شرایط زندگی به خصوص در نواحی روستایی نقش به سزایی دارند. در این مقاله سعی شده مهم‌ترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران که منجر به بهبود و توسعه هرچه بیشتر و بهتر کارآفرینی روستایی می‌گردد، شناسایی و اولویت‌بندی گردد. توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به منابع درآمد و اشتغال روستایی است که فرصت‌های مناسبی را برای کاهش مخاطرات معیشتی و ماندگاری در مناطق روستایی فراهم می‌کند. این پژوهش به لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و به لحاظ محتوا از نوع پژوهش‌های توصیفی- تحلیلی است. جهت گردآوری اطلاعات مورد نیاز و تجزیه و تحلیل آن‌ها از روش فراتحلیل و روش کیو استفاده شده است. در این راستا پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی از طریق مرور ساختار یافته ۵۰ مقاله داخلی و خارجی در حوزه کارآفرینی روستایی شناسایی، و با استفاده از روش کیو اولویت‌بندی شده‌اند. نتایج فراتحلیل شناسایی شش گروه از پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی شامل پیشران‌های حمایتی، پیشران‌های اقتصادی، پیشران‌های آموزشی و فناورانه، پیشران‌های اجتماعی، پیشران‌های رفتاری، پیشران‌های محیطی و زیرساختی را نشان می‌دهد. که در این میان فراوانی و تکرار پیشران‌های رفتاری بیشتر از سایر پیشران‌ها بوده است. همچنین شناسایی ۷ دیدگاه در مورد پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی را نشان می‌دهد. بر اساس این دیدگاه‌ها به ترتیب بیشترین تأکید بر روی پیشران‌های رفتاری، آموزشی، اقتصادی، حمایتی و زیرساختی بوده است.

واژگان کلیدی: کارآفرینی روستایی، پیشران‌ها، مناطق روستایی، اقتصاد روستایی.

[*] mghadiri@ut.ac.ir

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

۱) مقدمه

نواحی روستایی به دلیل شرایط خاص اکولوژیکی و اقتصادی- اجتماعی با مسائل و مشکلات متعدد و گوناگونی مواجه هستند، که فقر و محرومیت از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌آید (کشاورز،۱۳۹۷: ۷۶۶). اگرچه فقر مشکلی جهانی است، بروز وسیع و عمیق آن در بخش روستایی باعث شده است که به عنوان مهم‌ترین مشکل این نواحی مطرح باشد(Siwar,1996:33). به گونه‌ای که امروزه بسیاری از نواحی روستایی در سطح جهانی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، در حال تجربه کردن مشکلات ناشی از رکود، ایستایی و کساد اقتصادی هستند (Heilig & Gerhard, 2002:2). بدیهی است اتکا به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های جوامع روستایی(Bauernschuster et al,2010:825)، شناخت فرصت‌های جدید (رضوانی و نجارزاده،۱۳۸۷: ۱۶۳) و گسترش نوآوری‌های سازگار با شرایط محلی (حیدری ساربان، و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۵: ۷۴۵) می‌تواند به کاهش این فشارها و نیز ایجاد فرصت‌های اشتغال، درآمدزایی و توسعه در مناطق روستایی منجر شود(Urbano et al, 2010:58). همین امر موجب شده سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بسیاری از کشورهای جهان سوم، توسعه کسب و کارهای کوچک و ترویج فرهنگ کارآفرینی را راه‌کاری مناسب برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی قلمداد کنند(Elena et al,2015:474;Paul et al,2014:60).

کارآفرینی فرایند خلق ابتکارها و نوآوری‌ها و ایجاد کسب و کار جدید از طریق کشف فرصت‌ها و بهره‌گیری از منابع است(خانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۱). تجربه بسیاری از کشورها در این زمینه نشان می‌دهد که کارآفرینی یکی از اثرگذارترین راه‌حل‌ها برای کاهش سطح بیکاری و فقر است. به طوریکه پژوهشگران و دولت‌مردان کشورهای مختلف، بر الزام سیاست‌گذاری هدفمند و برنامه‌ریزی اندیشمندانه برای توسعه کارآفرینی تاکید کرده‌اند(موحدی و یعقوبی فرانی، ۱۳۹۱: ۴۰). اقتصاددانان و صاحب نظران معتقد هستند که کارآفرین با ارائه محصولات و خدمات جدید می‌تواند جامعه را به سمت پیشرفت و توسعه سوق دهد(Kuratko,2011:9). امروزه، در جوامع مختلف ایجاد و تقویت کارآفرینی از اهمیت خاصی برخوردار است و دیدگاه‌ها و روش‌های مختلفی برای ارتقای آن ارائه شده است که بر حسب شرایط هر جامعه می‌توان از آن‌ها بهره گرفت(Sobel & King,2008: 431). بنابراین، کارآفرینی به عنوان یک راهبرد در توسعه، شکوفایی و رشد جوامع انسانی به عاملی بی بدیل تبدیل گشته است که از طریق آن همه عوامل، منابع و امکانات یک جامع به صورت خودجوش و با قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمان‌های اجتماعی بسیج شده و منشاء بسیاری از آثار و پیامدهای مثبت اقتصادی و اجتماعی می‌شود(فراهانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲).

توسعه کارآفرینی یکی از نیازهای جدی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هر کشوری است. به خصوص در کشور ایران که وابستگی اقتصادی به درآمد سرانه نفتی، نیاز به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف، گرایش به تعدیل نیروی انسانی در سازمان‌های دولتی، بیکاری، نیاز به ایجاد اشتغال، تحریم‌های اقتصادی از جمله معضلات آن محسوب می‌شود. در این راستا، ترویج کارآفرینی به یک ضرورت اجتناب ناپذیر تبدیل گردیده است(سلجوقی، ۱۳۸۹: ۱۶).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

در همین زمینه، براساس آمار اعلام شده از سوی دیده‌بان جهانی کارآفرینی، در سال ۲۰۱۵ رتبه ایران از نظر کارآفرینی در میان ۷۰ کشور مورد بررسی، ۴۳ و در میان کشورهای هم‌گروه خود شامل بولیوی، آنگولا و ویتنام، آخر بوده است (Gem, 2014-2015). این آمار، حاکی از وضعیت نامطلوب تحقق برنامه‌های توسعه کارآفرینی در ایران است. از سوی دیگر، در سال‌های اخیر عمده تحقیقات کارآفرینی در ایران بیشتر در حوزه جغرافیایی و نیز مطالعات شهری صورت گرفته است و تا جایی‌که برخی محققان از ضرورت بازگشت به کار آفرینی روستایی سخن به میان آورده‌اند(شهرکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۵۲)؛ لذا ضرورت توسعه کارآفرینی روستایی از سوی بسیاری از نهادها و صاحب نظران مورد تاکید قرار گرفته است(آرایش و همکارن، ۱۳۹۷: ۵۳۹).

کارآفرینی در حالت کلی آن، مفهومی چندبعدی و تا حدودی پیچیده دارد و در حوزه‌های مختلف با رویکردهای متفاوتی به آن نگاه می‌شود و مولفه‌هایی مانند نوگرایی و نوسازی، پیشگام بودن و ریسک‌پذیری برای تبیین آن استفاده می‌شود(Miles et al,2009: 67 ;جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱۴). در این بین، آنچه برای ایجاد و توسعه کارآفرینی روستایی مهم است عوامل پیشبرنده آن است، که این عوامل برای توسعه کارآفرینی روستایی ضرورت دارد و وقوع آن را تسهیل می‌نماید. به عبارتی توسعه کارآفرینی روستایی به وجود پیشران‌های زیادی همچون وجود زیرساخت‌های مناسب، عوامل محیطی، انسجام و همبستگی اجتماعی کارآفرینان در مراحل مختلف تولید و عرضه کالاها و خدمات، کیفیت خدمات نهادی، قوانین و سیاست‌های حمایتی مناسب و ویژگی‌های فردی و رفتاری کارآفرینان بستگی دارد(Faggio & Silva,2014). واضح است که پیشران‌های متنوع و زیادی برای توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران وجود دارد، اما اولویت و درجه اهمیت آن‌ها یکسان نیست، وجود برخی از این پیشران‌ها الزام‌آور و برخی دیگر تکمیل کننده در فرایند کارآفرینی خواهد بود. بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال آن است تا با مطالعه جامع و مرور پژوهش‌های سالیان اخیر، ضمن شناسایی مهمترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران، این پیشران‌ها را براساس میزان اهمیت آن اولویت‌بندی نماید.

۲) مبانی نظری

هر حوزه علمی نوظهوری با چالش تشریح موضوع متمایز و قلمرو نظری ـ مفهومی منحصربه‌فرد خود یا به بیان دیگر، هویت علمی مواجه است. وجه تمایز حوزه‌های علمی در موضوع آنها نهفته بوده و کارآفرینی نیز به عنوان یک حوزه علمی نوظهور از این قاعده مستثنا نبوده و در جهت نیل به هویت علمی خود ناگزیر به عبور از چالش تعریف موضوع خود به عنوان یکی از الزامات بنیادین فعالیت‌های هویت‌آفرینی است(محمدی الیاسی، ۱۳۸۷: ۵۱). از این رو، به لحاظ معناشناختی، واژه کارآفرینی از لغت فرانسوی Entreprendre به معنای متعهد شدن به انجام کاری مشتق شده است. در تعریف کارآفرین نیز بیان می‌گردد، کارآفرین فردی است که به طور بالقوه دارای ایده، در بازار برای سرمایه‌گذاری و یا در پی یافتن کسب و کار جدید باشد. کارآفرین با تلاش برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و با در نظر گرفتن خطرات،

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

ریسک و انگیزه شخصی سعی در دست پیدا کردن به منابع مالی، انسانی و اجتماعی دارد(Hall et al,2010: 441). عمل کارآفرینی نیز اشاره به کشف، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌ها (Shane et al,2003:219)، سازمان‌دهی مجدد مکانیسم اجتماعی و اقتصادی (Afrin et al, 2010: 16) و شناسایی فرصت‌های قابل دوام و پایدار دارد و می‌توان آن را معادل نوآوری تعریف کرد که باعث ایجاد هیجان، انگیزه و همچنین رشد و پیشرفت اقتصادی می‌شود (Chowdhury ,2007: 24). در واقع، کارآفرینی فرایند مستمر ایجاد، ارزشیابی و بهره‌برداری از فرصت‌ها به منظور تولید کالا و خدمات همراه با صرف وقت و تلاش‌های بسیار و میل به پذیرش خطرات مالی، روحی، اجتماعی برای به دست آوردن حداکثر سود مالی، رضایت شخصی و استقلال کاری تلقی شده است (Askun & Yildirim, 2011:667).

کارآفرینی روستایی، عبارت است از ایجاد کسب‌وکار با بهره‌گیری از فرصت‌های محلی همراه با نوآوری و تلاش و پشتکار زیاد و پذیرش خطرهای مالی و روحی و اجتماعی که با انگیزه‌های مختلفی از جمله توفیق‌طلبی، رضایت بخشی، استقلال و کسب سود مالی‌انجام می‌شود(خاتون‌آبادی و انداده، ۱۳۸۸: ۳). کارآفرینی روستایی را مجموع سه گزاره بسیج کننده منابع در جهت پاسخگویی به تقاضای بی‌پاسخ بازار، توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ و فرآیند خلق ارزش به وسیله امتزاج مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت تشکیل می‌دهند (ایزدی و عطایی، ۱۳۹۲: ۳۲).

بنابراین، کارآفرینی روستایی به عنوان مجموعه فعالیت‌هایی شناخته می‌شود که با چارچوب فضایی روستا درگیر می‌شود و در فرایند آن از منابع واقع در فضای روستا استفاده می‌شود. کارآفرینی روستایی شامل تغییر یا ایجاد ترکیبات جدیدی از منابع مستقر در فضای روستایی است که این فعالیت منجر به ایجاد ارزش افزوده جدید نه تنها برای شخص کارآفرین بلکه برای کلیت مکان و فضای روستایی نیز می‌شود(Muller & Korsgaard, 2014). وجود برخی ویژگی‌ها در مناطق روستایی موجب تمایز نسبی کارآفرینی روستایی می‌شود، فضاهای روستایی هر کدام امکانات مادی، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی خود را دارند که می‌توانند مزیت‌های خاص خود را در آن قالب نشان دهند(Muller, 2013:95; Harvey, ۲۰۱۰:۱۵۱). این مزیت‌های خاص مکانی ممکن است از جهت زیبایی‌شناسی و وجود یک منظره طبیعی بکر یا انسان‌ساخت باشد(Mitchell, 2013:376). که این مزیت‌ها نشان دهنده عناصر طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی است که در طول زمان از طریق افرادی که در این مناطق زندگی و کار کرده‌اند ماندگار شده است(Williams et al, 2004:32). این مزیت‌های طبیعی و اجتماعی ـ فرهنگی و تاریخی به عنوان منابعی بی‌نظیر برای ایجاد و توسعه فعالیت‌های کارآفرینی شناخته می‌شوند(Muller, 2013:96 ; Stathopoulou et al, 2004:408). در واقع این مزیت‌ها منحصر به فرد هستند زیرا مکان خاصی دارند و هیچ مکانی با همان ترکیبی از منابع ساخته نمی‌شود، بنابراین فرصت‌های متفاوتی و متنوعی برای کارآفرینی در مناطق روستایی ارائه می‌دهند(Korsgaard et al,2015: 13). توسعه کارآفرینی می‌تواند منجر به بهبود اقتصادی (مثلا ایجاد اشتغال یا افزایش بهره‌وری)، اجتماعی (مثلا کیفیت زندگی یا انسجام اجتماعی) یا حتی ارزش‌های محیطی (مثلا بهبود کیفیت چشم انداز) در جامعه روستایی شود(Baumgartner et al,2013:225). توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

به منابع درآمد و اشتغال روستایی است که فرصت‌های مناسبی را برای کاهش مخاطرات معیشتی و ماندگاری در مناطق روستایی فراهم می‌نماید(حیدری ساربان و مجنونی‌توتاخانه، ۱۳۹۶: ۱۰۵).

مفهوم کارآفرینی روستایی از طریق تعدادی مولفه‌های اصلی قابل تبیین است. در این میان مولفه پیشران‌های فیزیکی به عنوان پایه مهم کارآفرینی شامل چشم اندازهای طبیعی، سرمایه گذاری‌های زیربنایی به طور مستقیم بر سایر مولفه‌های کارآفرینی روستایی شامل مولفه‌های اقتصادی، نهادی ـ سازمانی و اجتماعی ـ فرهنگی تاثیر می‌گذارد(Baumgartner et al,2013:225). مولفه رفتاری و پیشران‌های فردی به عنوان بخش دیگر اثرگذار بر توسعه کارآفرینی، نشان می‌دهد که یک جامعه از طریق افراد قادر به کشف، ارزیابی و بهره برداری از فرصت‌های موجود است (Shane,2003:۶). بنابراین، افراد در نهایت با کشف، ارزیابی و استفاده از فرصت‌ها و موانع موجود در داخل یا خارج از جامعه روستایی به فعالیت‌های کارآفرینی می‌پردازند(قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۷).

پیشران‌ها نیروها و روندهای مهمی هستند که نقش بازساخت آینده فضاهای زندگی را بازی می‌کنند(تقی‌لو و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). بر همین اساس پیشران‌ها به عنوان تسهیل‌کننده در دستیابی به اهداف و بهبود کیفیت زندگی به خصوص در نواحی روستایی نقش به سزایی در توسعه کارآفرینی دارند (پیرداده بیرانوند و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۶۸). بررسی سوابق تجربی در زمینه پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی نشان می‌دهد که محققان بسیاری به عوامل موثر بر پیشبرد کارآفرینی روستایی پرداخته‌اند. هریک از این محققان با توجه به رشته و حوزه تخصصی خود، بر روی برخی از پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی بیشتر تاکید داشته‌اند. بنابراین در این مقاله سعی شده است تا مهم‌ترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران که موجب بهبود و توسعه هرچه بیشتر و بهتر کارآفرینی روستایی می‌گردد، شناسایی و اولویت‌بندی گردد.

۳) روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و به لحاظ محتوا از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش جهت شناسایی پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران از روش فراتحلیل استفاده شده است. به منظور شناسایی پیشران‌های توسعه کارآفرینی، ۵۰ مقاله معتبر چاپ شده نشریات علمی پژوهشی داخلی یا مقالات خارجی مورد تایید وزارت علوم تا پایان سال ۱۳۹۷ که موضوع آن‌ها متمرکز بر روی کارآفرینی در مناطق روستایی ایران و همچنین دارای روش‌شناسی و چارچوب نظری مشخص بوده‌اند مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه جهت خلاصه‌سازی عوامل و استخراج مهمترین عوامل پیش‌برنده کارآفرینی روستایی از روش کیو استفاده شده است. بنابراین، در این پژوهش ابتدا بر پایه نتایج مرور نظامند پژوهش‌های مرتبط با کارآفرینی روستایی در ایران و تحلیل فضای گفتمانی شناخت جامعی از مهم‌ترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی در ایران شکل گرفته است. به عبارتی در پژوهش حاضر فضای گفتمان شامل ۵۰ مقاله علمی پژوهشی با کیفیت علمی مناسب است. در روش کیو، یک نمونه کیویی مطمئن باید همه ابعاد فضای گفتمان را پوشش دهد(Ellingsen et

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

al,2010). در این راستا از مجموع عوامل پیش‌برنده کارآفرینی روستایی که در فضای گفتمان مورد تاکید قرار گرفته بود، عواملی که دارای مفهوم یکسان بودند در یک عامل کلی خلاصه شدند. تا از این طریق با حذف عامل‌های مشابه یا تکراری، امکان خلاصه‌سازی پیشران‌ها در یک عامل اصلی فراهم شود. با توجه به اینکه در تقسیم‌بندی کلی، نمونه کیو به دو دسته با ساختار و بی ساختار تقسیم می‌شود(خوشگویان‌فرد،۱۳۸۶)، در این پژوهش برای پرهیز از سوگیری و جهت‌دهی به مسیر پژوهش از نمونه کیویی بی‌ساختار استفاده شده است. در پایان این مرحله ۳۸ عبارت کیو به عنوان نمونه کیو انتخاب شده‌اند. برای آماده‌سازی نمونه کیو، هر کدام از ۳۸ عبارت بر روی کارت‌های با ظاهر یکسان درج گردید و برای هر کدام از آن‌ها یک شناسه تعیین شد تا در فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها از آن‌ها استفاده شود. در روش کیو مشارکت کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند از میان اهالی فضای گفتمان انتخاب می‌شوند تا همه عوامل یا دیدگاه‌های موجود در نمونه کیو مد نظر قرار گیرد(Wright,2013:156). بنابراین، برای مرتب‌سازی دسته‌های کیو با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری هدفمند از میان افرادی که دارای پیشینه پژوهش در زمینه کارآفرینی روستایی بوده‌اند تعداد ۳۰ نفر به عنوان مشارکت کننده انتخاب شده‌اند. از این تعداد بر اساس جنسیت ۶ نفر زن و ۲۴ نفر مرد و براساس سطح تحصیلات ۱۳ نفر دارای فارق التحصیل کارشناسی ارشد و دانشجوی دکتری و ۱۷ نفر دارای مدرک دکتری تخصصی بوده‌اند. در مرحله پایانی بعد از مرتب‌سازی کارت‌های کیو توسط مشارکت‌کنندگان، از روش تحلیل عاملی در نرم‌افزار spss جهت شناسایی مهمترین عوامل یا به عبارتی مهمترین پیشران‌های کارآفرینی در منلطق روستایی ایران استفاده شده است.

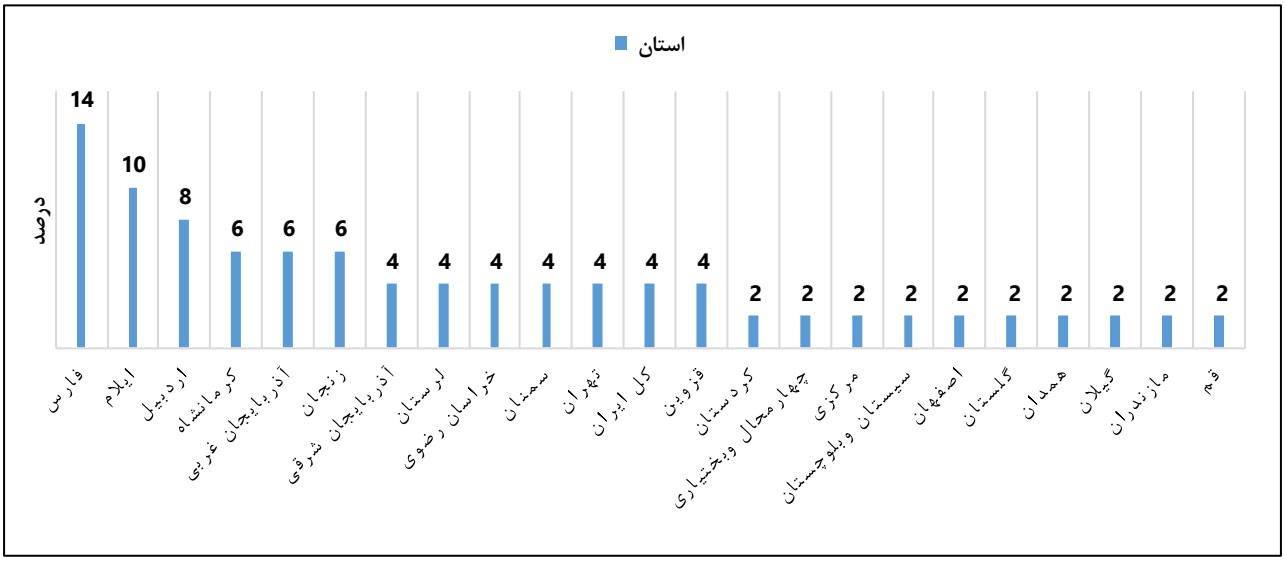
۴) یافته‌های تحقیق

یافته‌های اسنادی: مطالعه فضای گفتمان

بررسی مناطق مطالعه شده در فضای گفتمان نشان می‌دهد، اگر چه مطالعات منتخب در ۲۲ استان مختلف کشور انجام شده‌اند اما بیشتر پژوهش‌ها مربوط به استان‌های فارس (۱۴درصد)، ایلام (۱۰ درصد)، اردبیل (۸ درصد)، کرمانشاه، آذربایجان غربی، زنجان (هر کدام ۶ درصد) و سایر پژوهش‌ها نیز در سطح سایر استان‌ها انجام شده است(شکل ۱).

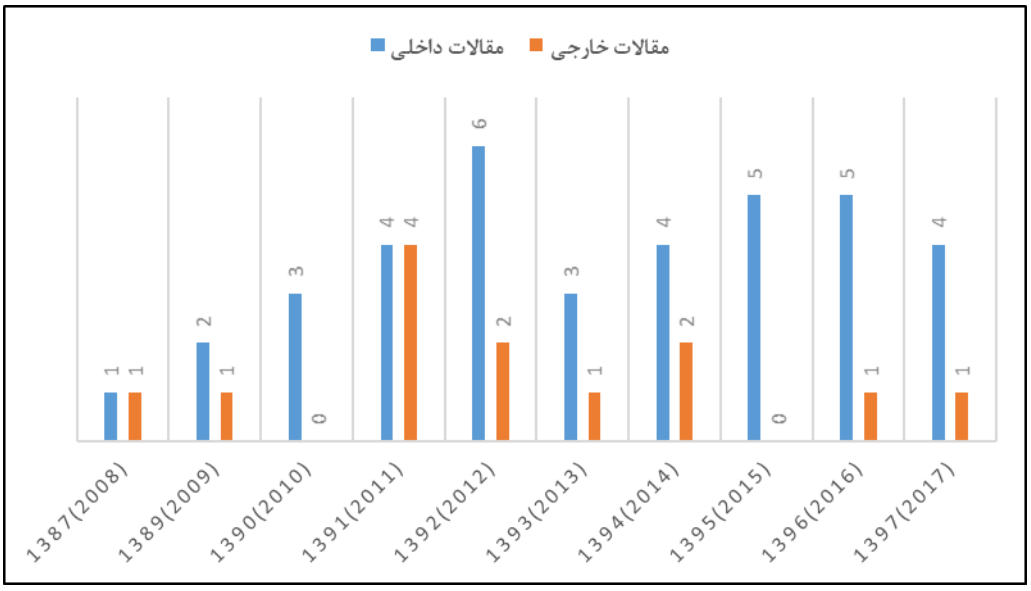
[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

شکل ۱. پراکندگی مطالعات مورد بررسی در سطح استان‌های کشور

همچنین ۷۴ درصد از مقالات در مجلات علمی _ پژوهشی داخلی و ۲۶ درصد در مجلات خارجی انتشار یافته‌اند. مقالاتی که در مجلات داخلی چاپ شده‌اند مربوط به بازه زمانی (۱۳۹۷-۱۳۸۷) است در این میان بیشترین تعداد در سال ۱۳۹۲ با چاپ ۶ مقاله بوده است. مقالاتی که در مجلات خارجی به چاپ رسیده‌اند مربوط به بازه زمانی (۲۰۱۷-۲۰۰۸) است که بیشترین تعداد مربوط به سال ۲۰۱۱ با چاپ ۴ مقاله بوده است(شکل ۲).

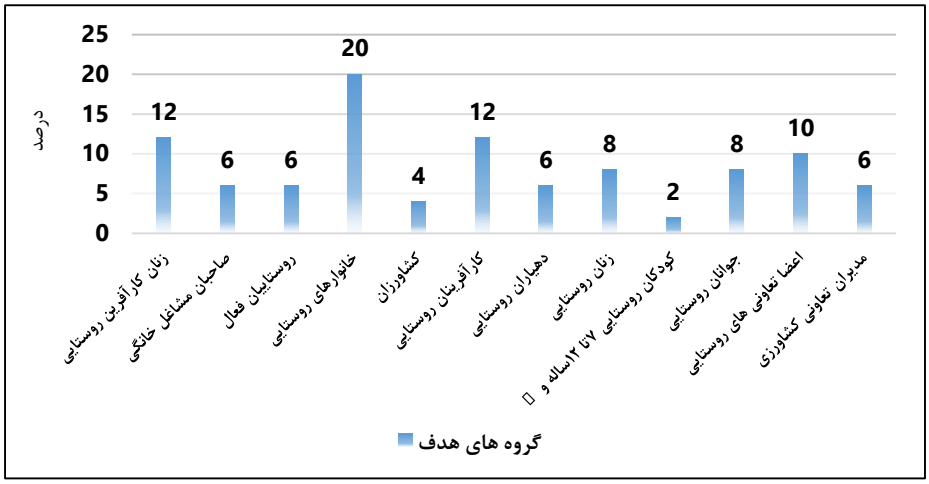

شکل ۲. پراکندگی زمانی مطالعات مورد بررسی

حجم نمونه‌ها از ۲۶ تا ۴۱۰ نفر متغیر است و میانه حجم نمونه‌ها ۱۵۲ نفر است. در پژوهش‌های انجام شده، گروه‌های مختلف همچون زنان روستایی (۲۲ درصد)، خانوارهای روستایی (۱۸ درصد)، اعضا

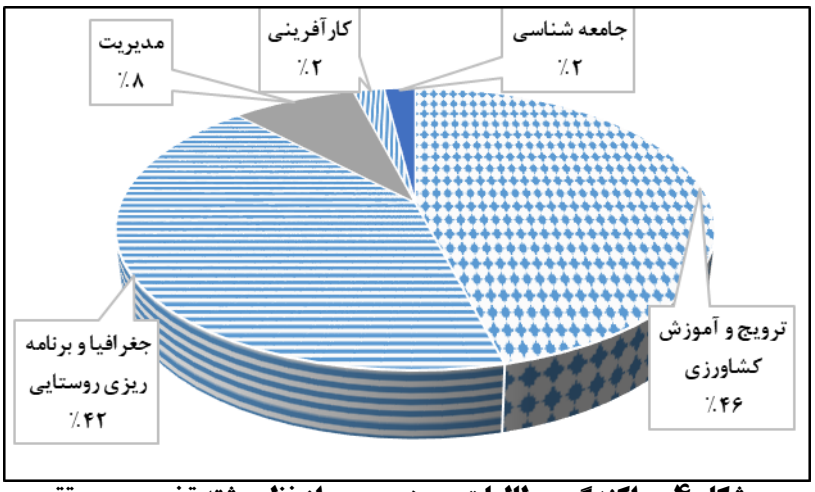
[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

تعاونی روستایی (۱۰ درصد)، جوانان روستایی (۱۰ درصد)، دهیاران روستایی (۶ درصد)، جامعه هدف برای انجام پژوهش‌ها در نظر گرفته شده‌اند(شکل ۳).

شکل ۳. پراکندگی مطالعات مورد بررسی از نظر جامعه هدف

کلیه مطالعات مورد بررسی به شیوه پیمایش و توسط اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و در اکثر موارد با همکاری دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام شده‌اند. توزیع فراوانی رشته تخصصی نویسندگان مقالات نیز نشانگر آن است که ۴۶ درصد از پژوهشگران در رشته‌های ترویج و آموزش کشاورزی یا توسعه روستایی، ۴۲ درصد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، ۲ درصد در رشته‌های کارآفرینی، ۸ درصد در رشته مدیریت و ۲ درصد نیز در رشته جامعه شناسی صاحب تخصص بوده‌اند(شکل ۴).

شکل ۴. پراکندگی مطالعات مورد بررسی از نظر رشته تخصصی محققین

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

یافته‌های حاصل از مطالعه فضای گفتمان

جدول(۱) بیانگر پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی است. عوامل و شاخص‌های فراوانی در پیشبرد اهداف توسعه کارآفرینی روستایی مؤثر است که در این مقاله با مرور مقالات متعدد تعدادی از مهم‌ترین و پرتکرارترین آنها استخراج گردید. ضمن اینکه سهم هریک از این عوامل در بسترسازی و رشد کارآفرینی متفاوت است. بر اساس یافته‌های مطالعات منتخب، پیشران‌های رفتاری مهمترین عامل پیش‌برنده توسعه کارآفرینی روستایی است. در این راستا تقویت روحیه اعتماد به نفس، تقویت روحیه اصرار بر حل مسئله، تقویت توانایی تحمل شرایط سخت و استرس‌زا، افزایش نظم و انظباط در کارها مهم‌ترین نقش را در پیشران‌های رفتاری ایفا می‌کند. همچنین به شاخص‌های تقویت روحیه فرصت‌طلبی و ریسک‌پذیری، تقویت توانایی فنی و مهارتی لازم، بهبود نوع نگاه جامعه نسبت به کارآفرین به خصوص کارآفرینان زن نیز به عنوان پیشران‌های رفتاری مؤثر در توسعه کارآفرینی روستایی تأکید شده است. پیشران‌های آموزشی و فناورانه به عنوان دومین پیشران مهم توسعه کارآفرینی روستایی آورده شده است. بر اساس یافته‌های مطالعات مورد بررسی، آموزش و تجربه کارآفرینانه، آموزش و برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی و افزایش تحصیلات و سواد آکادمیک به ترتیب از موثرترین پیشران‌های آموزشی در جهت توسعه کارآفرینی در روستاها می‌باشد. ضمن اینکه سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه به منظور افزایش بهره‌وری تولید، تامین امکانات نرم‌افزاری و سخت افزاری فناورانه و دسترسی کافی به کانال‌ها و منابع اطلاعاتی نیز در پیشبرد کافرینی روستایی حائز اهمیت هستند. بر اساس مطالعات مورد بررسی، سومین پیش‌برنده توسعه کارآفرینی روستایی پیشران‌های حمایتی می‌باشد. بر اساس یافته‌ها وضع قوانین حمایتی مربوط به جذب سرمایه بیرونی و تامین امنیت بازار، وضع قوانین مالکیت فکری و حمایت از صاحبان ایده، وضع قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی، اصلاح قوانین بر مبنای سیاست خصوصی‌سازی می تواند امنیت اقتصادی را برای توسعه کارآفرینی روستایی تا حد زیادی تأمین نماید. در کنار وضع چنین قوانین حمایتی، رفع بی‌اعتمادی دستگاه‌های دولتی نسبت به کارآفرین روستایی در زمینه تسهیل ارائه خدمات بانکی در زمینه نحوه وثیقه‌گذاری و همچنین ارائه خدمات مشاوره‌ای رایگان برای کارآفرینان می‌تواند کمک شایان توجهی در زمینه گسترش و تقویت کارآفرینی روستایی داشته باشد. همچنین در این مطالعات، در کنار حمایت‌های دولتی و... به نقش حمایت خانواده نیز به عنوان یک شاخص حمایتی تاثیرگذار در توسعه کارآفرینی روستایی اشاره شده است. بر اساس یافته‌های جدول شماره(۱)، پیشران‌های اقتصادی به عنوان چهارمین پیشران مهم توسعه کارآفرینی روستایی است که در این بین دسترسی به منابع سرمایه اولیه، دسترسی به تسهیلات دولتی و اعطای وام‌های بلاعوض با بهره پایین در مطالعات مورد بررسی از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. برخورداری از تخفیفات مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید، بالا بودن درآمد ناخالص از شغل اصلی سرپرست خانوار و نزدیکی به بازارهای محلی و منطقه‌ای نیز از دیگر پیشران‌های اقتصادی مؤثر در توسعه کارآفرینی روستایی در این مطالعات است. پیشران‌های اجتماعی پنجمین پیش‌برنده موثر بر توسعه کارآفرینی روستایی است. از بین پیش برنده‌های اجتماعی مورد تاکید در مطالعات مورد بررسی، برقراری ارتباط با نهادها و متخصصان مرتبط با

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

کارآفرینی و وجود انجمن کارآفرینی، مراکز رشد یا تعاونی در مناطق روستایی بیشترین نقش را در پیشبرد توسعه کارآفرینی روستایی ایفا می‌کند. در مراحل بعدی نیز به تاثیر عضویت در گروه‌های ثانویه (شورای روستا، مسجد و...)، استفاده از تجارب کارآفرینان محلی، افزایش ارتباط با کارآفرینان موفق و وجود هماهنگی نهادی بین دست اندرکاران کارآفرینی روستایی به عنوان پیشران‌های اجتماعی تاکید شده است. در نهایت پیشران‌های محیطی و زیرساختی با توجه به فراوانی و تکرار آن در مقالات به عنوان ششمین و آخرین پیشران موثر در توسعه کارآفرینی روستایی معرفی شده است. از این بین مولفه‌های زیرساختی مانند گسترش و توسعه حمل و نقل در مناطق روستایی و گسترش بسترها و زیرساخت‌های مورد نیاز (جاده، برق، تلفن، اینترنت) از اهمیت بیشتری برخوردار است. در درجه بعدی نیز به مولفه‌هایی چون منابع طبیعی منطقه، شناسایی الگوهای مناسب با شرایط غالب محیطی، امنیت در فضای روستا، تنوع فعالیت‌ها در منطقه به عنوان پیش‌برنده‌های محیطی توسعه کارآفرینی روستایی اشاره شده است چراکه باید این را در نظر گرفت که فعالیت‌های کارآفرینانه باید متناسب با شرایط محیط ومنطقه وظرفیت‌های آن انتخاب شوند. از طرفی تامین فضای امن اجتماعی اقتصادی در مناطق روستایی، نیز اولین قدم در جهت جلب اعتماد و سرمایه‌گذاری و در نتیجه تقویت و گسترش فعالیت‌های کارآفرینانه در روستا است.

جدول ۱. پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی

پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی	فراوانی	درصدازکل
پیشران‌های حمایتی	۱۱۹	۱۶/۵۰
حمایت خانواده	۱۰	۱/۳۹
قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی	۱۸	۲/۵۰
قوانین مالکیت فکری و حمایت از صاحبان ایده	۱۹	۲/۶۴
قوانین حمایتی مربوط به جذب سرمایه بیرونی و تأمین امنیت بازار	۲۰	۲/۷۷
اصلاح قوانین بر مبنای سیاست خصوصی سازی	۱۸	۲/۵۰
رفع بی‌اعتمادی دستگاه‌های دولتی نسبت به کارآفرین روستایی	۱۸	۲/۵۰
ارائه خدمات مشاوره‌ای رایگان برای کارآفرینان	۱۶	۲/۲۲
پیشران‌های اقتصادی	۱۱۳	۱۵/۶۷
بالا بودن درآمد ناخالص از شغل اصلی سرپرست خانوار	۱۸	۲/۵۰
نزدیکی به بازارهای محلی ومنطقه‌ای	۱۵	۲/۰۸
برخورداری از تخفیفات مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید	۱۹	۲/۶۴
اعطای وام‌های بلاعوض با بهره پایین	۲۰	۲/۷۷
دسترسی به تسهیلات دولتی	۲۰	۲/۷۷
دسترسی به منابع سرمایه اولیه	۲۱	۲/۹۱
پیشران‌های آموزشی و فناورانه	۱۳۲	۱۸/۳۱
آموزش و تجربه کارآفرینانه	۲۸	۳/۸۸
افزایش تحصلات و سواد آکادمیک	۲۴	۳/۳۳
آموزش و برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی	۲۶	۳/۶۱

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی	فراوانی	درصدازکل
سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه به منظور افزایش بهره‌وری تولید	۱۸	۲/۵۰
تأمین امکانات نرم‌افزاری و سخت افزاری فناورانه	۱۸	۲/۵۰
دسترسی کافی به کانال‌ها و منابع اطلاعاتی	۱۸	۲/۵۰
پیشران‌های اجتماعی	۹۲	۱۲/۷۶
عضویت در گروه‌های ثانویه(شورای روستا، مسجد و..)	۱۵	۲/۰۸
استفاده از تجارب کارآفرینان محلی	۱۴	۱/۹۴
وجود هماهنگی نهادی بین دست اندرکاران کارآفرینی روستایی	۱۲	۱/۶۶
افزایش ارتباط با کارآفرینان موفق	۱۴	۱/۹۴
برقراری ارتباط با نهادها و متخصصان مرتبط با کارآفرینی	۱۹	۲/۶۴
وجود انجمن کارآفرینی، مراکز رشد یا تعاونی در مناطق روستایی	۱۸	۲/۵۰
پیشران‌های رفتاری	۱۸۸	۲۶/۰۷
تقویت روحیه اعتماد به نفس	۲۹	۴/۰۲
فرصت طلبی و داشتن روحیه ریسک پذیری	۲۷	۳/۷۴
اصرار بر حل مسئله	۲۹	۴/۰۲
توانایی در تحمل شرایط سخت واسترس زا	۲۹	۴/۰۲
توانایی فنی و مهارتی لازم	۲۷	۳/۷۴
وجود نظم و انظباط در کارها	۲۹	۴/۰۲
نوع نگاه جامعه به کارآفرین به خصوص کارآفرینان زن	۲۲	۳/۰۵
پیشران‌های محیطی و زیرساختی	۷۷	۱۰/۶۸
منابع طبیعی منطقه	۱۱	۱/۵۳
تنوع فعالیت‌ها در منطقه	۱۰	۱/۳۹
شناسایی الگوهای مناسب با شرایط غالب محیطی	۱۱	۱/۵۳
امنیت در فضای روستا	۱۱	۱/۵۳
گسترش و توسعه حمل و نقل در مناطق روستایی	۱۷	۲/۳۶
گسترش بسترها و زیرساخت‌های مورد نیاز(جاده، برق، تلفن، اینترنت	۱۷	۲/۳۶

یافته‌های تحلیلی

در ادامه پژوهش جهت شناسایی مهمترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی با استفاده از روش کیو اقدام شد. پس از مرتب‌سازی جهت تحلیل داده‌ها، ماتریس داده‌ها در نرم‌افزار spss ایجاد شد. ابتدا برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی از شاخص کایزر و مایر*استفاده شد. مقدار این شاخص بین صفر تا یک متغیر است. و حداقل مقدار قابل قبول برای انجام تحلیل عاملی ۰/۵ است(زارع چاهوکی، ۱۳۸۹: ۴). در اینجا با توجه به اینکه مقدار شاخص کایزر و مایر ۰/۵۸۰ به دست آمده است، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شدند(جدول ۲).

* Kaiser-Meyer

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

جدول ۲. آزمون کایزر مایر و بارتلت و کفایت نمونه‌گیری

شاخص کایزر مایر	۰/۵۸۰	
آزمون بارتلت	مجذور خی	۱۹۴۱/۵۹
	درجه آزادی	۴۳۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

بعد از این جهت شناسایی الگوی ذهنی افراد مشارکت کننده از شیوه تحلیل عاملی اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس روش مولفه‌های اصلی که از رایج‌ترین شیوه‌های استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی کیو است به کار رفت. چرخش عامل‌ها نیز با استفاده از روش واریماکس صورت گرفت. سر انجام ۸ عامل اصلی به عنوان مهمترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی با مجموع واریانس شناسایی گردید(جدول ۳).

جدول ۳. مجموع واریانس تبیین شده توسط عوامل

عوامل	کل	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
گروه یک	۸/۰۵۵	۲۱/۱۹۸	۲۱/۱۹۸
گروه دو	۷/۷۲۷	۲۰/۳۳۳	۴۱/۵۳۱
گروه سه	۴/۹۴۴	۱۳/۰۱۰	۵۴/۵۴۱
گروه چهار	۳/۶۷۳	۹/۶۶۶	۶۴/۲۰۶
گروه پنج	۲/۴۱۱	۶/۳۴۵	۷۰/۵۵۱
گروه شش	۲/۱۳۲	۵/۶۱۰	۷۶/۱۶۱
گروه هفت	۱/۹۵۴	۵/۱۴۲	۸۱/۳۰۳
گروه هشت	۱/۶۴۹	۴/۳۴۰	۸۵/۶۴۳

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه جهت تحلیل و تفسیر دیدگاه‌های شناسایی شده، امتیازهای عاملی گزاره‌های کیو ذیل هر عامل محاسبه شد. و گزاره‌های دارای امتیاز عاملی بیشتر از ۰/۷ مبنای تحلیل و تفسیر دیدگاه‌ها قرار گرفت(جدول ۴).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

جدول ۴. ماتریس عاملی چرخش یافته

شناسه	گروه یک	گروه دو	گروه سه	گروه چهار	گروه پنج	گروه شش	گروه هفت	گروه هشت
Q1	-۰/۱۹۰	۰/۱۹۸	۰/۲۹۰	۰/۸۷۰	-۰/۰۲۵	-۰/۱۰۰	۰/۱۵۰	-۰/۱۳۶
Q2	-۰/۱۵۱	۰/۷۶۱	۰/۲۳۴	۰/۵۴۷	-۰/۰۵۹	۰/۰۳۰	۰/۰۲۳	-۰/۰۶۴
Q3	-۰/۱۹۷	-۰/۸۱۵	۰/۰۳۲	-۰/۲۴۳	-۰/۲۲۵	-۰/۰۹۸	۰/۰۷۶	۰/۰۳۸
Q4	۰/۲۶۱	-۰/۶۹۸	۰/۳۷۵	۰/۲۰۲	۰/۱۴۸	-۰/۳۸۵	۰/۱۶۸	-۰/۰۵۳
Q5	۰/۲۰۷	۰/۴۲۶	-۰/۳۹۴	-۰/۶۰۶	۰/۳۴۵	۰/۱۲۹	-۰/۰۸۵	۰/۰۳۰
Q6	-۰/۷۹۲	۰/۰۵۷	-۰/۰۷۵	۰/۳۳۳	-۰/۴۰۳	-۰/۰۲۰	۰/۰۷۷	۰/۱۳۵
Q7	-۰/۳۹۴	۰/۳۱۷	-۰/۲۴۲	۰/۰۱۸	-۰/۶۰۶	۰/۲۱۴	۰/۰۰۷	۰/۲۰۷
Q8	۰/۳۴۴	-۰/۲۶۳	-۰/۱۰۰	-۰/۲۰۰	۰/۶۸۲	-۰/۰۴۰	-۰/۱۸۸	۰/۲۷۲
Q9	۰/۳۸۸	۰/۲۸۲	۰/۱۸۴	-۰/۰۰۵	۰/۴۳۷	۰/۳۵۶	-۰/۴۹۵	۰/۰۷۱
Q10	-۰/۰۳۷	۰/۱۰۰	۰/۰۸۳	۰/۲۰۲	-۰/۰۹۷	۰/۲۲۹	۰/۸۴۰	۰/۰۳۱
Q11	۰/۷۲۲	۰/۰۱۵	۰/۰۰۹	-۰/۳۰۶	۰/۳۲۰	۰/۰۰۰	-۰/۱۲۸	۰/۰۶۲
Q12	۰/۶۰۳	-۰/۶۰۴	-۰/۳۰۷	-۰/۲۸۱	۰/۱۶۶	-۰/۰۱۳	-۰/۱۹۸	۰/۰۱۷
Q13	۰/۸۹۸	-۰/۲۴۱	۰.۱۳۶	-۰/۱۰۱	۰/۱۴۵	۰/۱۲۷	۰/۰۳۳	-۰/۰۴۶
Q14	-۰/۵۱۴	-۰/۱۸۴	-۰/۳۱۹	-۰/۲۴۹	-۰/۳۲۱	-۰/۰۴۳	-۰/۲۱۴	-۰/۳۹۵
Q15	-۰/۰۱۴	-۰/۱۱۴	-۰/۰۴۲	۰/۰۱۹	۰/۰۶۳	-۰/۸۷۵	-۰/۰۵۶	۰/۰۴۲
Q16	-۰/۵۱۲	-۰/۰۵۷	۰/۲۰۵	۰/۷۹۰	-۰/۰۲۱	-۰/۱۰۷	۰/۱۲۲	۰/۰۰۷
Q17	۰/۰۳۰	۰/۹۶۵	۰/۰۵۱	-۰/۱۱۷	-۰/۰۵۲	۰/۰۸۷	۰/۰۱۴	-۰/۰۳۱
Q18	-۰/۲۳۰	۰/۶۶۳	۰/۱۹۵	۰/۳۵۱	-۰/۴۲۳	-۰/۱۳۳	۰/۰۸۶	-۰/۰۰۱
Q19	۰/۸۴۶	۰/۰۲۵	۰/۰۴۲	-۰/۳۵۹	۰/۲۳۸	۰/۰۶۸	-۰/۱۵۲	-۰/۱۲۴
Q20	-۰/۵۵۷	۰/۶۶۶	-۰/۳۰۵	۰/۱۹۸	-۰/۰۵۱	۰/۰۴۵	۰/۲۲۷	-۰/۰۲۰
Q21	۰/۵۲۹	-۰/۳۷۶	-۰/۳۷۵	-۰/۰۶۶	۰/۱۷۷	۰/۱۸۹	۰/۱۷۱	-۰/۰۵۶
Q22	-۰/۰۸۵	-۰/۳۰۴	۰/۶۹۲	۰/۰۷۲	۰/۱۹۲	-۰/۰۹۳	۰/۱۹۵	-۰/۲۳۷
Q23	-۰/۶۸۳	۰/۰۰۷	-۰/۴۲۰	۰/۰۵۷	-۰/۱۰۹	۰/۲۴۷	-۰/۲۵۱	۰/۲۵۴
Q24	-۰/۸۲۵	۰/۰۹۹	۰/۱۵۳	-۰/۰۴۴	۰/۱۹۳	-۰/۰۵۴	-۰/۱۲۳	-۰/۲۷۲
Q25	۰/۴۴۲	-۰/۷۵۷	۰/۲۰۵	-۰/۱۰۱	۰/۰۴۰	-۰/۰۵۰	-۰/۰۴۱	-۰/۱۹۲
Q26	-۰/۱۹۱	۰/۲۱۱	۰/۸۳۴	۰/۲۳۱	-۰/۲۵۰	-۰/۰۵۹	۰/۰۰۵	۰/۰۰۷
Q27	-۰/۰۶۶	-۰/۰۹۰	-۰/۲۲۲	-۰/۱۵۵	۰/۰۶۰	۰/۰۴۶	-۰/۰۰۷	۰/۹۲۳
Q28	۰/۳۱۷	۰/۰۳۵	۰/۷۴۳	۰/۲۹۸	۰/۲۶۵	-۰/۰۰۴	۰/۰۱۲	-۰/۱۲۹
Q29	-۰/۲۳۵	۰/۸۷۶	-۰/۲۱۴	-۰/۰۳۲	-۰/۱۸۳	۰/۱۸۹	۰/۰۴۸	-۰/۰۹۷
Q30	۰/۵۳۶	-۰/۴۴۸	-۰/۳۸۹	-۰/۳۰۳	۰/۱۷۱	۰/۰۶۸	۰/۰۰۸	۰/۱۹۶
Q31	۰/۲۵۰	۰/۱۲۹	-۰/۲۶۵	-۰/۳۳۴	۰/۰۳۰	۰/۷۰۷	۰/۱۰۲	۰/۱۲۸
Q32	۰/۵۰۵	۰/۴۲۱	-۰/۴۲۸	۰/۴۹۴	-۰/۰۳۳	-۰/۰۹۷	۰/۰۴۶	-۰/۱۹۰
Q33	۰/۲۴۱	۰/۶۸۱	-۰/۰۸۳	-۰/۲۹۰	۰/۰۰۱	۰/۰۹۷	-۰/۰۱۱	۰/۰۴۰
Q34	-۰/۶۳۱	-۰/۳۳۳	-۰/۵۱۱	-۰/۲۱۱	-۰/۱۵۶	-۰/۰۸۲	۰/۱۰۰	۰/۱۵۸
Q35	-۰/۰۲۹	-۰/۲۹۳	۰/۲۲۷	-۰/۱۰۲	-۰/۴۰۲	-۰/۴۲۸	-۰/۳۴۴	-۰/۱۷۷
Q36	-۰/۷۶۹	۰/۰۷۰	۰/۰۹۴	-۰/۰۰۹	۰/۰۳۵	-۰/۱۰۴	۰/۵۰۴	-۰/۰۵۶
Q37	-۰/۰۳۳	-۰/۶۸۲	-۰/۴۷۹	-۰/۰۳۶	-۰/۰۸۰	۰/۱۱۵	-۰/۳۸۱	۰/۱۸۷
Q38	۰/۱۴۰	-۰/۲۴۷	۰/۹۱۲	۰/۰۶۸	-۰/۰۸۷	-۰/۰۵۵	-۰/۰۷۰	-۰/۰۲۲

منبع: یافته‌های پژوهش

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

در ادامه گزاره‌های دارای امتیاز عاملی بالاتر از ۰/۷ ذیل هر یک از دیدگاه‌ها مشخص شد. بنابراین در دیدگاه پنجم به دلیل اینکه هیچکدام از گزاره‌ها دارای امتیاز عاملی بالای ۰/۷ نبودند این دیدگاه حذف شد و هفت دیدگاه دیگر براساس گزاره‌هایی که دارای بالاترین امتیاز عاملی بوده‌اند نام گذاری شدند. به این ترتیب، در این دیدگاه‌ها بر هفت دسته از پیشران‌های کارآفرینی روستایی در ایران شامل: پیشران‌های اقتصادی و آموزشی، پیشران‌های آموزشی، رفتاری و حمایتی، پیشران‌های زیرساختی و رفتاری، پیشران‌های حمایتی و رفتاری، پیشران‌های رفتاری، پیشران‌های اقتصادی و پیشران‌های رفتاری تاکید شده است(جدول ۵).

جدول ۵. گزاره‌های با بیشترین امتیاز عاملی در هر کدام از دیدگاه‌ها

دیدگاه	گزاره	امتیاز عاملی
پیشران‌های اقتصادی و آموزشی	دسترسی به منابع سرمایه اولیه	۰/۸۹۸
	دسترسی کافی به کانال‌ها و منابع اطلاعاتی	۰/۸۴۶
	اعطای وام‌های بلاعوض با بهره پایین	۰/۷۲۲
پیشران‌های آموزشی، رفتاری و حمایتی	سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه به منظور افزایش بهره‌وری تولید	۰/۹۶۵
	توانایی در تحمل شرایط سخت واسترس زا	۰/۸۷۶
	قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی	۰/۷۶۱
پیشران‌های زیرساختی و رفتاری	گسترش بسترها و زیرساخت های مورد نیاز(جاده، برق، تلفن، اینترنت...)	۰/۹۱۲
	تقویت روحیه اعتماد به نفس	۰/۸۳۴
	اصرار بر حل مسئله	۰/۷۴۳
پیشران‌های حمایتی و آموزشی	حمایت خانواده	۰/۸۷۰
	آموزش و برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی	۰/۷۹۰
پیشران‌های رفتاری	وجود نظم و انظباط در کارها	۰/۷۰۷
پیشران‌های اقتصادی	برخورداری از تخفیفات مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید	۰/۸۴۰
پیشران‌های رفتاری	فرصت طلبی و داشتن روحیه ریسک پذیری	۰/۹۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش

براساس نتایج جدول(۵) در دیدگاه اول دسترسی به سرمایه اولیه، دسترسی به کانال‌ها و منابع اطلاعاتی و اعطای وام‌های بلاعوض با بهره پایین به عنوان مهمترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در نظر گرفته شده است. در دیدگاه دوم اعتقاد مشارکت کنندگان براین است که گزاره‌های سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، توانایی در تحمل شرایط سخت واسترس‌زا و تعیین قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی مهمترین عامل‌های پیش‌برنده کارآفرینی روستایی هستند. در دیدگاه سوم نیز مشارکت کنندگان سه پیشران شامل گسترش بسترها و زیرساخت های مورد نیاز(جاده، برق، تلفن، اینترنت...)، تقویت روحیه اعتماد به نفس و اصرار بر حل مسئله را در بین پیشران‌های کارآفرینی روستایی در اولویت قرار داده‌اند. در دیدگاه چهارم حمایت خانواده از کارآفرینان در کنار برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی به عنوان مهمترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی مورد توجه مشارکت کنندگان قرار گرفته است. همچنین در دیدگاه پنجم عامل پیش‌برنده نظم و انضباط در کار، در دیدگاه ششم عامل پیش‌برنده برخورداری از تخفیفات مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید و در دیدگاه هفتم فرصت طلبی و

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

داشتن روحیه ریسک‌پذیری به عنوان مهمترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی در ایران در اولویت انتخاب مشارکت کنندگان قرار گرفته است. بنابراین، پیشران‌های رفتاری بیشتر از سایر پیشران‌ها مورد توجه مشارکت کنندگان بوده است.

۵) نتیجه‌گیری

پیشران‌ها نیروها و روندهای مهمی هستند که نقش بازساخت آینده فضاهای زندگی را بازی می‌کنند. بر همین اساس پیشران‌ها به عنوان تسهیل‌کننده در دستیابی به اهداف و بهبود شرایط زندگی به خصوص در نواحی روستایی نقش به سزایی دارند؛ لذا این مقاله با هدف شناسایی پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران که منجر به بهبود و توسعه هرچه بیشتر و بهتر کارآفرینی روستایی می‌گردد، انجام شده است. یافته‌های فراتحلیل نشان داد که به ترتیب پیشران‌های رفتاری، پیشران‌های آموزشی و فناورانه، پیشران‌های حمایتی، پیشران‌های اقتصادی، پیشران‌های اجتماعی و پیشران‌های محیطی و زیرساختی از مهمترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی محسوب می‌شوند.

همچنین نتایج روش کیو نشان داد در بین پیشران‌های حاصل از تحلیل فضای گفتمان، مشارکت‌کنندگان بیشترین تاکید را بر روی پیشران‌های رفتاری داشته‌اند به طوریکه در چهار دیدگاه از مجموع هفت دیدگاه استخراج شده به برخی از پیشران‌های رفتاری شامل: توانایی در تحمل شرایط سخت واسترس زا، تقویت روحیه اعتماد به نفس، اصرار بر حل مسئله، وجود نظم و انظباط در کارها، فرصت طلبی و داشتن روحیه ریسک‌پذیری به عنوان مهمترین‌ترین پیشران‌های کارآفرینی روستایی در ایران تاکید شده است که این بخش از نتایج با نتایج پژوهش طوسی و همکاران(۱۳۹۳)، حیدری ساربان و مجنونی توتاخانه(۱۳۹۶)، حسینی نیا و فلاحی(۱۳۹۶) مطابقت دارد. در سه دیدگاه نیز مشارکت کنندگان بر پیشران‌های آموزشی شامل: دسترسی کافی به کانال‌ها و منابع اطلاعاتی، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه به منظور افزایش بهره‌وری تولید، آموزش و برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی تاکید کرده‌اند که این موارد با نتایج پژوهش آرایش و همکاران(۱۳۹۷)، امیدی و همکاران(۱۳۹۷) همسو است. در دو دیدگاه نیز پیشران‌های اقتصادی شامل: دسترسی به منابع سرمایه اولیه، اعطای وام‌های بلاعوض با بهره پایین و برخورداری از تخفیفات مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید مورد توجه مشارکت کنندگان قرار گرفته است این بخش نیز با نتایج پژوهش احمدی و همکاران(۱۳۹۸)، فراهانی و همکاران(۱۳۹۳) مشابه است. در دو دیدگاه دیگر بر پیشران‌های حمایتی از جمله: قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی و حمایت خانواده تاکید شده است، این بخش از نتایج نیز با نتایج پژوهش امیدی و همکاران(۱۳۹۷) مطابقت دارد. همچنین در یک دیدگاه نیز پیشران‌های زیر ساختی همچون گسترش بسترها و زیرساخت های مورد نیاز(جاده، برق، تلفن، اینترنت...) مد نظر مشارکت کنندگان بوده است، این بخش با نتایج پژوهش امیدپور و همکاران(۱۳۹۸) همسو است. با توجه به یافته‌های این پژوهش، یک از اصلی‌ترین پیشران‌ها در توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران، پیشران‌های رفتاری و در واقع کمک به پیدایش و تقویت روحیه کارآفرینی در مناطق روستایی است که منجر به ایجاد و افزایش روحیه اعتماد

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

به نفس، فرصت‌طلبی، ریسک‌پذیری، اصرار بر حل مسئله، توانایی تحمل شرایط سخت و استرس‌زا، نظم و انظباط در کارها و... در میان روستاییان گردد. بنابراین واضح است که از جمله اقدامات لازم برای به کارگیری ابزار کارآفرینی در سطح کلان، بسترسازی است و یکی از مهمترین جنبه‌های آن، ایجاد فرهنگ کارآفرینی در میان عموم مردم روستایی است. ویژگی‌های رفتاری جامعه به عنوان عاملی زیربنایی و یا حتی مبنا و اساس سایر بسترهای لازم برای کارآفرینی، نیازمند داشتن توانایی لازم برای درک تغییرات و کشف فرصت‌ها، مشارکت و مسئولیت‌پذیری، مخاطره‌پذیری و مخاطره‌جویی است. همچنین لازمه توسعه فرهنگ کارآفرینی در روستاها، ارتقای سواد کارآفرینی روستاییان از طریق برنامه‌های آموزشی و ترویجی و سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه در مناطق مختلف است. صرفا توسعه سواد خواندن و نوشتن راهگشای مسائل روستایی نخواهد بود، بلکه توسعه مجموعه‌ای از سوادهای فرهنگی، فناوری و اطلاعاتی باعث توانمند شدن روستاییان شده و آنان را در ایجاد، توسعه و بهره‌برداری از کسب‌وکارها و منابع موجود در چارچوب فضایی روستا یاری می‌رساند. از دیگر فعالیت‌های ضروری برای توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: اعمال مجموعه‌ای از سیاست‌های حمایتی و تشویقی مانند کاهش مالیات و افزایش معافیت مالیاتی برای واحدهای کارآفرین فعال در مناطق روستایی، ایجاد شهرک‌های کسب و کار، ایجاد مراکز رشد و اتاق‌های فکر روستایی، ایجاد شوراهای پیشرفت روستایی و پارک‌های کارآفرینی، اعطای تسهیلات و امکانات به آن‌ها، فراهم کردن حداقل زیرساخت‌های فیزیکی(جاده، آب برق و..)، ارائه آموزش‌های مستمر کارآفرینی به آنها، ایجاد آموزشگاه‌ها و مراکز آموزشی در مناطق روستایی مستعد و تقویت ارتباطات اینگونه مراکز با روستاها، ایجاد فضای مدیریت مشارکتی در روستاها و همراه کردن آنان در تصمیم گیری‌ها از جمله مهم‌ترین سازوکارهای تقویت روحیه خلاقیت و توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی ایران است.

۶) منابع

- آرایش، محمدباقر، نمامیان، فرشید، اسلامبولچی، علیرضا، رضایی‌راد، مصطفی، (۱۳۹۷)، **گونه‌شناسی الگوی ذهنی زنان روستایی در زمینه پیش‌برنده‌های توسعه روستایی: کاربست روش‌شناسی کیو**، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال۹، شماره۴، صص ۵۵۱-۵۳۶.
- ایزدی، نسیم، عطایی، پوریا،(۱۳۹۲)، **کارآفرینی روستایی و نقش ترویج و آموزش کشاورزی در توسعه آن**، فصلنامه نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، سال ۱۱، شماره ۴۰، صص ۳۴-۳۰.
- احمدی، سنور، کوهستانی، حسین، یادآور، حسین، شعبانعلی فمی، حسین، (۱۳۹۸)، **فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۸، شماره ۱، صص ۳۸-۲۱.
- امیدپور، فردوس، رحمانی فضلی، عبدالرضا، عزیزپور، فرهاد،(۱۳۹۸)، **تحلیل عوامل ساختاری موثر بر توسعه کارآفرینی مناطق روستایی شهرستان دلفان**، فصلنامه اقتصادفضا و توسعه روستایی، سال ۹، شماره ۱، صص ۴۰-۲۱.
- امیدی، نبی، محمدی، اسفندیار، اله‌پور اشرف، یاسان، خلیلی، کرم، (۱۳۹۷)، **تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط کارآفرینی در نواحی روستایی استان ایلام**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۷، شماره ۳، صص ۱۶۴-۱۴۵.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

- پیرداده بیرانوند، کبری، احمدوند، مصطفی، شرفی سرابی، وحید، (۱۳۹۷)، **پیشران‌های انسانی توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری (مورد مطالعه: روستای ایستگاه بیشه در شهرستان خرم آباد)**، پژوهش‌های روستایی، سال ۹، شماره ۴، صص۵۷۹-۵۶۴.
- تقی‌لو، علی اکبر، سلطانی، ناصر، آفتاب، احمد، (۱۳۹۵)، **پیشران توسعه روستاهای ایران**، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۰، شماره۴، صص ۲۸-۱.
- جمشیدی، علیرضا، جمینی، داود، قنبری، یوسف، طوسی، رمضان، پسرکلو، موسی، (۱۳۹۴)، **بررسی عوامل موثر بر توسعه‌ی کارآفرینی در تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان مینودشت**، مجله آمایش جغرافیایی فضا، دوره۵، شماره ۱۵، صص ۲۲۵-۲۱۱.
- حسینی‌نیا، غلامحسین، فلاحی، هادی، (۱۳۹۶)، **عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی روستایی (نمونه مطالعه: مناطق روستایی شهرستان منوجان)**، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال ۸، شماره ۱، صص ۳۷-۲۲.
- حیدری ساربان، وکیل، رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، (۱۳۹۵)، **تحلیل عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان؛ مطالعه موردی: استان اردبیل**، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال ۲-۴۷، شماره ۳، صص ۷۵۵-۷۴۳.
- حیدری ساربان، وکیل، مجنونی توتاخانه، علی، (۱۳۹۶)، **نقش سرمایه روان‌شناختی در توسعه کارآفرینی استان آذربایجان شرقی**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۶، شماره ۴، صص ۱۱۸-۹۷.
- خاتون‌آبادی، سیداحمد، انداده، غلامرضا،(۱۳۸۸)، **بررسی موفقیت کارآفرینان روستایی استان اصفهان با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندپاره و تحلیل عاملی**، اقتصاد و توسعه کشاورزی(علوم و صنایع کشاورزی)، دوره ۲۳، شماره ۲، صص ۱۱-۱.
- خوشگویان‌فرد، علیرضا، ۱۳۸۶، **روش‌شناسی کیو**، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات صدا و سیما.
- دادورخانی، فضیله، رضوانی، محمدرضا، ایمنی قشلاق، سیاوش، بوذرجمهری، خدیجه، (۱۳۹۰)، **تحلیل نقش گردشگری در توسعه ویژگی‌های کارآفرینانه و گرایش به کارآفرینی در بین جوانان روستایی(مطالعه موردی: روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو)**، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره۴۳، شماره ۷۸، صص ۱۹۵-۱۶۹.
- رضوانی، محمدرضا، نجارزاده، محمد، (۱۳۸۷)، **بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرایند توسعه روستایی(مطالعه موردی: دهستان برآن جنوبی(شهرستان اصفهان))**، توسعه کارآفرینی، سال ۱، شماره ۲، صص ۱۸۲-۱۶۱.
- زارع چاهوکی، محمد علی،(۱۳۸۹)، **روش‌های تحلیل چند متغیره در نرم‌افزار spss**، دانشگاه تهران.
- سلجوقی، محمد(۱۳۸۹)، **کارآفرینی: ایجاد و توسعه کسب و کارهای جدید**، کرمان: انتشارات خدمات فرهنگی.
- شهرکی، حسن، موحدی، رضا، یعقوبی فرانی، احمد، (۱۳۹۵)، **واکاوی مولفه‌های فرهنگی و اجتماعی کارآفرینی روستایی: یک پژوهش کیفی**، توسعه کارآفرینی، دوره۹، شماره۴، صص ۷۶۸-۷۴۹.
- طوسی، رمضان، جمشیدی، علیرضا، تقدیسی، احمد، (۱۳۹۳)، **کارآفرینی روستایی و تعیین عوامل موثر برآن(مطالعه موردی: روستاهای شهرستان مینودشت)**، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۳، شماره۸، صص ۱۱-۱.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

- فراهانی، حسین، رسولی‌نیا، زکیه، اصدقی سراسکانرود، زهرا، (۱۳۹۳)، **عوامل اثرگذار بر رشد کارآفرینی در نواحی روستایی مورد: دهستان جابرانصار در شهرستان آبدانان**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۹، صص ۱۶-۱.
- قدیری معصوم، مجتبی، طهماسی، بهمن، شکریانی، عباس، کارخانه، معصومه،(۱۳۹۸)، **نقش ظرفیت‌های کارآفرینی در توسعه فضاهای پیراشهری مورد: شهرستان اسلامشهر**، مجله توسعه فضاهای پیراشهری، سال ۱، شماره ۲، صص ۴۶-۳۵.
- کشاورز، مرضیه، (۱۳۹۷)، **واکاوی تعیین‌کننده‌ها و پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران با رویکرد فراتحلیل**، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران دوره ۲-۴۹، شماره ۴، صص ۷۷۸-۷۶۵.
- محمدی الیاسی، قنبر، (۱۳۸۷)، **موضوع کارآفرینی به عنوان یک حوزه علمی**، توسعه کارآفرینی، دوره۱، شماره ۱، صص ۸۵-۵۱.
- موحدی، رضا، یعقوبی فرانی، احمد، (۱۳۹۱)، **بررسی و تحلیل موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی زنان روستایی در ایران**، شماره ۱۴۲، صص ۵۰-۳۸.
- Afrin, S., Islam, N., & Ahmed, S. (2010). **Micro credit and rural women entrepreneurship development in Bangladesh: A multivariate model**. Journal of Business and Management, 16(1).
- Askun, B., & Yıldırım, N. (2011). **Insights on Entrepreneurship Education in Public Universities In Turkey: Creating Entrepreneurs Or Not?** Procedia Social and Behavioral Sciences,663–676.
- Bauernschuster, S., Falck, O., & Heblich, S. (2010). **Social capital access and entrepreneurship**. Journal of Economic Behavior and Organization, 76, 821-833.
- Baumgartner, D., Schulz, T., & Seidl, I. (2013). **Quantifying entrepreneurship and its impact on local economic performance: A spatial assessment in rural Switzerland**. Entrepreneurship & Regional Development, 25(3-4), 222-250.
- Chowdhury, M. S. (2007). **Overcoming Entrepreneurship Development Constraints: the Case of Bangladesh**. Journal of Enterprising Communities: People in the Global Economy. 1(3),240-251.
- Elena, H., Sorina, M., & Rus, D. (2015). **A predictive model of innovation in rural entrepreneurship**. Procedia Technology, 19, 471-478.
- Ellingsen, I. T., Størksen, I., & Stephens, P. (2010). **Q methodology in social work research**. International journal of social research methodology, 13(5), 395-409.
- Faggio, G., & Silba, O. (2014). **Self-employment and entrepreneurship in urban and rural labor markets**. Journal of Urban Economics, 84, 67-85.
- Global Entrepreneurship Monitor Report, (2014). GEM Global Report, Entrepreneurship Monitor. Retrieved from GEM Consortium, It's Available at http://www.gemconsortium. org/report.
- Harvey, D. (2010). **The Enigma of Capital: and the Crises of Capitalism**, Oxford University Press.
- Heilig, K., & Gerhard, M. (2002). **European Rural Development**, International Institute for Applied System Analysis. Luxemburg, Australia.
- Hall, J. K., Daneke, G. A., & Lenox, M. J. (2010). **Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions**. Journal of business venturing, 25(5), 439-448.
- Kuratko, D. F. (2011). **Entrepreneurship theory, process, and practice in the 21st century**. International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 13(1), 8-17.
- Korsgaard, S., Müller, S., & Tanvig, H. W. (2015). **Rural entrepreneurship or entrepreneurship in the rural–between place and space**. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]

- Mitchell, C. J. (2013). **Creative destruction or creative enhancement? Understanding the transformation of rural spaces**. Journal of rural studies, 32, 375-387.
- Miles, M. P., Munilla, L. S., & Darroch, J. (2009). **Sustainable corporate entrepreneurship**. International Entrepreneurship and Management Journal, 5(1), 65-76.
- Muller, S., & Korsgaard, S. (2014). **(Re) Sources of opportunities–The Role of Spatial Context for Entrepreneurship**. In Academy of Management Proceedings (Vol. 2014, No. 1, p. 13468). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Muller, S. (2013). **Entrepreneurship and regional development: On the interplay between agency and context** (Doctoral dissertation, Department of Business Administration, Aarhus University).
- Paul, K. C., Hamzah, A., Samah, B. A., Ismail, I. A., & D'Silva, J. L. (2014). **Value of social network for development of rural Malay herbal entrepreneurship in Malaysia**. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 130, 59-64.
- Siwar, C. (1996). **Rural Development in Jomo KS and Ng Siew Kiat** (eds.) Malaysia's Economic Development Experience.
- Sobel, R. S., & King, K. A. (2008). **Does school choice increase the rate of youth entrepreneurship?**. Economics of Education Review, 27(4), 429-438.
- Shane, S. A. (2003). **A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus**. Edward Elgar Publishing.
- Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D. and Skuras, D. (2004), **"Rural entrepreneurship in Europe: a research framework and agenda"**, International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, Vol. 10 No. 6, pp. 404-425.
- Urbano, D., Toledano, N., & Soriano, D. R. (2010). **Analyzing social entrepreneurship from an institutional perspective: Evidence from Spain**. Journal of social entrepreneurship, 1(1), 54-69.
- Wright, P. N. (2013). **Is Q for you?: using Q methodology within geographical and pedagogical research**. Journal of Geography in Higher Education, 37(2), 152-163.
- Williams, A. M., Balaz, V., & Wallace, C. (2004). **International labour mobility and uneven regional development in Europe: Human capital, knowledge and entrepreneurship**. European Urban and Regional Studies, 11(1), 27-46.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1400.10.37.1.3]